Нодира Махмудовна МУСАЕВА,
Тошкент давлат педагогика университети доценти, фалсафа фанлари номзоди

ҲАДИСЛАРДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ТАФСИЛИ

ДЕТАЛИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ХАДИСАХ

DETAILS OF HUMAN RIGHTS IN HADITH

Аннотация: *Мазкур мақолада ҳадислардаги инсон ҳуқуқлари, тижорат ва меҳнат ҳуқуқи, оила ҳуқуқи билан боғлиқ масалалар тадқиқ этилади.Асосий эътибор ислом ҳуқуқи, фиқҳ механизмларига, улардаги ҳуқуқ институтлари, нормаларининг ишлашига эмас, балки ижтимоий-антропологик масалаларга қаратилади. Ислом ҳуқуқшунослигида инсон, унинг ҳаёти тижорат ва меҳнат ҳуқуқида, оилавий муносабатларда намоён бўлиши, ҳимояланиши ҳақида сўз боради.*

Калит сўзлар: *Ҳадислар, инсон ҳуқуқлари, тижорат ва меҳнат ҳуқуқи, оила ҳуқуқи, ислом ҳуқуқшунослиги, оилавий муносабатлар, норма, механизм, ижтимоий-антропологик масалалар.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с правами человека, коммерческим и трудовым правом, семейным правом в хадисах. Основное внимание сосредоточено не на функционировании исламского права, юриспруденции, институтов права, норм в них, а на социально-антропологических вопросах. Речь идет о защите прав человека, торговом и трудовом праве, семейных отношениях в исламской юриспруденции.*

Ключевые слова: *Хадисы, права человека, торговое и трудовое право, семейное право, исламская юриспруденция, семейные отношения, нормы, механизмы, социально-антропологические вопросы.*

Abstract: *This article examines issues related to human rights, commercial and labor law, family law in the hadiths. The main focus is on socio-anthropological issues, not Islamic law, jurisprudence mechanisms, the functioning of legal institutions and norms in them. In Islamic jurisprudence, it is said that a person, his life is manifested and protected in commercial and labor law, family relations.*

Key words: *Hadiths, human rights, commercial and labor law, family law, Islamic jurisprudence, family relations, norms, mechanisms, socio-anthropological issues.*

Инсон ва унинг ҳаёти олий қадрият экани бугун аксиомадир, аммо мазкур фалсафий-антропологик хулосага келгунича инсоният узоқ ижтимоий-тарихий тараққиёт босқичларини босиб ўтди. Ҳуқуқ фалсафаси, сиёсий-ҳуқуқий таълимотлар тарихи, давлат ва ҳуқуқ назарияси тўплаган манбалар, чиқарган хулосалар кўрсатадики, инсоният ҳеч қачон эркинлик, адолат, тенглик излашдан тўхтамаган, у ўзининг ижтимоий борлиғини ва ҳаётини мудом маълум бир нормалар, тартиблар, урф-одатларга мувофиқ олиб боришга интилган. Бу борада у тақиқ, мажбурлаш, чегаралаш усулларидан фойдаланишдан қўрқмаган. Олимлар турли халқларда ва қитъаларда учрайдиган табуни “инсониятнинг энг қадимги ёзилмаган қонунлар кодекси” [8:38] сифатида қараганларида ҳақ эдилар. Табу, фалсафий-антропологик моҳиятига кўра, инсонни ижтимоий борлиқ билан, унинг тартиб ва талабларига мувофиқ яшашга ўргатди. Кейинги тараққиёт эса тартиб ва талабларни диний, социологик, аксиологик, ҳуқуқий асослаш ва кенгайтириш йўлидан борди, натижада турли ҳуқуқий тизимлар (романо герман, англо-саксон, ҳинд, хитой, мусулмон ҳуқуқи кабилар) шаклланди. Мазкур ҳуқуқий тизимлар бир томондан, ўзининг давлатчилик анъаналарига, иккинчи томондан, умуминсоний ҳуқуқий қадриятларга таянди. Инсон ҳуқуқлари борасидаги асосий концепция, парадигма XX асрнинг иккинчи ярмида, “Инсон ҳуқуқлари. Инсон ҳуқуқлари ҳақида халқаро

билль”(1948 йил) қабул қилингач шаклланди. Мазкур халқаро ҳужжатга мувофиқ инсон ҳуқуқларига “ҳамма кишилар озод ва тенг ҳуқуқли туғилади”, “ҳар бир киши яшаш ҳуқуқига эга”, “ҳеч ким қулликда сақланиши, қийноққа ва ноҳақ, асоссиз жазога тортилиши мумкин эмас”, “инсон қаерда яшашидан қатъий назар ҳуқуқ субъекти экани тан олинади”, “ҳамма кишилар қонун олдида тенг”, “ҳеч ким ўзбошимчалик билан қамоққа олиниши ёки ҳайдалиши мумкин эмас”, “ҳеч ким бировнинг шахсий ёки оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашолмайди”, ҳар ким истаган жойида яшаш ҳуқуқига ва фуқаролик ҳуқуқига эга, эркин тарзда эркак ва аёл оила қуриши, никоҳ тузиши мумкин, ҳар ким мулк эгаси бўлиши мумкин, инсон ўз фикрини эркин ифодалаши, истаган динига эътиқод қилиши, ихтиёрий ташкилотлар тузиши, тинч намойишларда қатнашиши, давлат ва жамият ишларини бошқариши, меҳнат қилиши, билим ва дам олиши, ижодий фаолият билан шуғулланиши каби ҳуқуқларга эгадир. [6:67]

Кўриниб турибдики, инсон ҳуқуқлари ижтимоий ҳаётнинг барча томонлари билан чамбарчас боғлиқ, айнан ушбу боғлиқлик инсоннинг ижтимоий борлиқдаги ўрнини юридик нуқтаи назардан белгилаб беради, мустаҳкамлайди. Аслида инсон ва унинг ҳаёти, фаолияти, орзу-умидлари, ижодий имкониятларини рўёбга чиқариш каби фундаментал мақсадларининг юридик ҳимоялангани инсон ҳуқуқларининг антропологик моҳиятга ҳам эга эканидан дарак беради. Демак, инсон ҳуқуқлари субстанцияси ва аксиологик қимматига, ижтимоий тараққиётдаги ўрнига мувофиқ антропологик моҳиятга эга ҳодисадир. Инсон ҳуқуқларига оид ҳадисларни ўрганганда ушбу моҳият мудом кўз олдимизда туриши зарур.

Шуни таъкидлашимиз лозимки, юқоридаги инсон ҳуқуқларининг барчасини битта параграфда, мавзуда ёритиш имкони йўқ, шунинг учун биз, такрорламаслик мақсадида кейинги параграфларда, мавзуларда тилга олинмайдиган ҳадисларни таҳлил қиламиз. Бу тақдирда ҳам инсон ҳуқуқлари борасидаги бугунги тасаввурларни ҳадислардан излаш йўлидан эмас, балки ҳадислардаги мавжуд нормалардан, талқинлардан келиб чиқамиз. Халқаро ҳужжатларга мурожаат қилиш бизга инсон ҳуқуқларининг нималигини, унинг йўналишларини, фалсафий-антропологик мақсадини аниқлаб олиш ҳамда унинг ҳадисларда қанчалик акс этганини кузатиш учун зарурдир. Ҳадислар – асосий тадқиқот объектимиз, халқаро ҳужжат (билль) эса ҳадислардаги фалсафий – антропологик ғояларнинг қанчалик ҳаётийлигини кўрсатиш учун фойдаланадиган қиёсдир.

Исломда инсон ҳаёти Аллоҳ инъом этган энг буюк ва азиз инъом ҳисобланади, ўлим ва ўлдириш, ҳатто ўзига ўлим тилаш ҳам қораланади. Инсонга бировни ҳам ўзини-ўзи ўлдириш, ҳаётдан маҳрум этиш ҳуқуқи берилмаган. Имом Бухорий ҳадис келтиради: “Бирортангиз узоқ хасталаниб, ётиб қолсангиз (безор бўлганингиздан) ўзингизга ўзингиз ўлим тиламангиз! Башарти шундай қилмоғингиз зарур деб билсангиз, “Эй парвардигор, агар (бундан кейинги) яшамоғимнинг менга нафи бўлса, мени тирик қолдиргил, мободо ўлмоғим афзал бўлса, омонатингни олгил, деб айтингиз!” [5:12] Бошқа ҳадисларда ҳам ўлим, ўзини ўзи ўлдириш маън этилгани ҳақидаги фикрлар келтирилади. [5:46] Тўғри, баъзи ҳадисларда қарама-қарши даъволарга дуч келамиз. Абу Ҳурайра “Расулуллоҳ с.а.в.:“Аллоҳ таоло яҳудийларни ўлдирсин! Улар пайғамбарларининг қабрларини масжид қилиб олмишлар, деб айтганлар”,-дейдилар”. [5:132] Аммо манбаларда Муҳаммад пайғамбар яҳудийларнинг муқаддас китоби “Таврот”ни ва пайғамбари Мусони ҳурмат ва иззат билан тилга олади, ҳатто ўз издошларини ўзидан олдин ўтган пайғамбарларга (улар ичида яҳудийлар ҳам) эътиқод қилишга ундайди.

Баъзан Қуръони каримдаги “Бақара” сурасидаги 178-оят борасида баҳс, муроқаба уйғонади. Унда: “(Эй мўминлар), сизларга ўлдирилган кишилар учун озод киши

муқобилига озод кишидан, қул учун қулдан, аёл киши учун аёлдан қасос олиш фарз қилинди. Энди кимга биродари томонидан оз хавф қилинса (яъни, қотилдан қасос олиш ўрнига товон олишга рози бўлинса), у ҳолда яхшилик билан бўйсуниш ва чиройли суратда товон тўлаш лозимдир".[9:25] Бу ўринда икки муаммо пайдо бўлади: биринчиси – қотилдан қасос олишга даъват; иккинчиси, товон олишга кўнишга ундаш.

Ислом дини энди пайдо бўлаётганида бадавий арабларда жонга-жон олиш урф-одат бўлган. Ижтимоий муҳит ва сиёсий вазият ҳам мазкур урф-одатни рад этиши мумкин эмас эди. Махсус тадқиқотлар кўрсатадики, то XIX асргача, масалан, туркманларда "жонга-жон", "қонга-қон" одати сақланиб келган.[11:124] Тўғри, қотил томон хун, товон беришга рози бўлган тақдирда ҳам, у камдан-кам ҳолда амал қилган.[11:125] Бу аслида ислом киритган ҳуқуқ эмас, у ибтидоий даврдан сақланиб келаётган одат эди. Ислом ушбу одатни илк бор юмшатишга, инсон ҳаётининг азизлиги принципини бадавий арабларга жорий этади. Бу принцип қотиллик учун хун, товон тўлашдир. "Яъни, қотилни ўлдирмасдан товон тўлашига рози бўлган тараф қўполлик қилмай, қўрқитмай кутиши, қотил тарафи эса чўзмасдан, хиёнат қилмасдан товонни тўлаши лозимдир".[9:25]

Ўрта Осиёлик фиқҳшунос алломалар ислом динида бошлаб берилган инсон ҳуқуқларига оид меросга катта ҳисса қўшдилар, улар маълум бир сабаблар билан ёритилмаган, эътибордан четда қолган инсон ҳуқуқларини ўзининг фиқҳий таълимотларига асос қилиб олдилар. Ана шундай шахслардан бири Абу Ҳанифа (Ҳанафия мактабининг асосчиси, лақаби Имом Аъзам. Ҳижрий 699-767 йилларда яшаган.) бўлган. Мутахассисларнинг таъкидлашича, Абу Ҳанифанинг "ҳуқуқий қарашлари шахсий эркинликка асосланган бўлиб, ҳар доим инсоннинг ирода эркинлигини ҳурмат қилади ва ҳеч кимга ҳар бир инсонга хос бўлган шахсий тасарруфларига аралашиш учун рухсат бермайди. Шунга биноан жамоа ҳам, валийи амр (давлат арбоблари) ҳам бир кишининг шахсий ва хусусий ишларига, агар у бирон бир диний ишга ҳурматсизлик кўрсатган бўлмаса, аралашиш ҳуқуқига эга эмаслар. Демак, Абу Ҳанифа одамларни тарбиялаш ва тўғри йўлга солиш соҳасида инсон иродасини мустаҳкамлаб, таъсирчан услублар орқали уни эзгуликка томон йўллаш, уни ҳар доим назорат остига олмаслик, унга ўз иродаси ва ихтиёри билан ҳаёт йўлини танлаш учун имконият бериш тарафдори эди".[4:130] Кўриниб турибдики, ислом ҳуқуқшунослари, фиқҳшунослар инсон ҳуқуқларини мутлақ четлаб ўтган эмаслар, улар инсоннинг инсоний ҳуқуқларини ислом догматикасидаги имкониятлардан, турлича талқин қилиш усулларидан фойдаланиб ҳимоя қилганлар.

Халқаро биллга мувофиқ ҳеч ким қулликда сақланиши, қийноқ ва ноҳақ, асоссиз жазоларга тортилиши мумкин эмас. Ушбу ҳуқуқий-антропологик концепция ҳадислардаёқ ўз ифодасини топганини кўрамиз. "Жаноб Расулуллоҳ, бир сербарг дарахт тагига жойлашиб, қиличларини шохга илиб қўйибдилар. Эндигина кўзимиз илинган экан, -дейдилар Жобир Ибн Абдуллоҳ, - шу вақт Жаноб Расулуллоҳ бизни чақириб қолдилар, келсак, у кишининг ёнларида бир бадавий ўлтирибди. Жаноб Расулуллоҳ бизга бундай дедилар: "Мана бу одам мен ухлаб ётганимда қиличимни қинидан суғурибди. Уйғонсам, қилич яланғочланган, менга: "Сени мендан ким сақлай олади?! –деб дўқ урди. Мен унга: "Оллоҳ!" деган эрдим, у ерга ўлтириб қолди." Жаноб Расулуллоҳ ўша одамни жазоламадилар. Ваҳоланки, ғазавот пайтида Муҳаммад пайғамбар ўша бадавийни қийноққа солдириши, қаттиқ жазолатиши мумкин эди.

Укл ва Урайна қабиласи кишилари Жаноб Расулуллоҳ олдига келиб исломга киришни ихтиёр этибдилар. Улар кейин исломдан чиқиб Муҳаммад пайғамбарнинг чўпонларини ўлдириб, туяларини ҳайдаб кетибдилар. Мазкур хоинлик ва жиноятдан хабар топган Муҳаммад пайғамбар улар кетидан одамларини

юборибдилар. Жиноятчилар тутилган ва кўзлари ўйилган, қўл-оёқлари кесилган, чўлга ташланган. Мазкур ваҳшиёна жазодан хабар топган Муҳаммад пайғамбар “садақа қилмоққа чорлаб, қўл-оёқни кесиш, кўзни ўйишдан қайтарибдилар”.[4:74]

Мушриклар билан бўлган жанглардан бирида Жаноб Расулуллоҳ аскарларидан бири ўта жонбозлик кўрсатган, кўпчиликдан ажраб қолган мушрикларни топиб ўлдираверган. “Бутун жангда фалончидан (ўша аскардан – Н.М.) кўра кўпроқ жонбозлик кўрсатган киши бўлмади!”-дейишди. Шунда Жаноб Расулуллоҳ:

Аммо, бу одамнинг ўзи дўзах аҳлидандур!- дедилар.[4:78] Кейинчалик бу одам ўзига ўзи тиғ тиқиб ўлдиради. Ҳатто жанг пайтида ҳам мушрикка, душманга раҳм қилмайдиган, уларни беаёв, гоҳо асоссиз жазолайдиган киши ўз жонига ҳам қасд қилишдан қайтмайди. Ҳадисларда қайд этилишича, “жаннатга фақат мўмин (меҳрли, ҳалим, инсонпарвар – Н.М.) кишигина киради. Оллоҳ таоло осий бандасини ибрат қилиб ҳам динга мадад бергай!”[4:79] Инсон ҳаётига хавф солиш, уни ўлдириш энг даҳшатли жиноят, кечирилмайдиган осийликдир. Инсонни қийнаш, асоссиз, ҳатто, у душман бўлганида ҳам, жазога тортиш, ҳаётдан маҳрум этиш мумкин эмаслиги ҳадисларда тез-тез такрорланади. Кишини ихтиёрисиз, иродасига зид тарзда (бунга уруш ҳолати кирмайди) қул қилиш, инсоний эркидан маҳрум этиш мумкин эмас. Бадавийларда қул меҳнатидан, кучидан фойдаланиш бўлган, бироқ қул озод бўлиш ҳуқуқига эга бўлган. Қуръони Каримда қайд этилганидек:

“У (бир қул) бўйнини (қулликдан) озод қилмоқдир”.[9:305] Имом Бухорий ривоят келтиради: “Ҳар қандай киши бир мусулмон кишини қулликдан озод қилса, Оллоҳ таоло ўшал қулнинг (озод бўлган) ҳар бир аъзоси бадалига унинг бир аъзосини жаҳаннам ўтидан халос қилур (яъни, қўли бадалига қўлини, оёғи бадалига оёғини)- дедилар”.[5:123] Шунингдек, ҳадисларда қайд этилади:

“Кимнинг қўл остида биродари (қулликда) бўлса, унга ейдирган нарсалардан едирсин, кийадирган нарсалардан кийдирсин! Уларга кучлари етмайдиган юмушни буюрмангизлар, мабодо буюрсангизлар, ўзларингиз ёрдамлашингизлар!” [9:130] Мамлукка нисбатан “Қулим”, ёки “чўрим”, деб айтмангиз, (чунки инсон Оллоҳ таологагина қул, яъни бандадур.) Бунинг ўрнига “Болам”, “қизим” ёки “ғуломим”- деб айтингиз!”[5:131]

Ушбу ҳадислардаги ҳуқуқий – антропологик аҳамиятга эга фикрлар исломда инсон ҳуқуқлари етарли даражада баён қилинганини кўрсатади. Тўғри, ислом догматикасига амал қилиш мусулмон давлатларида устуворлик қилган, айнан улар мусулмон ҳуқуқи тизимини шакллантирган. Бироқ, реал ижтимоий ҳаёт кўп ҳолларда ислом догматикасидан ташқарида, гоҳо унга зид тарзда кечганини унутиб бўлмайди. Бу ислом догматикасининг заифлиги ёки уни атайин бузиб талқин қилувчилар пайдо бўлгани сабабли эмас эди, балки ижтимоий ҳаётнинг ҳар қандай догматикадан, қабул қилинган талаб ва тартиблардан, ҳатто қонунлардан кенглиги сабаблидир. Ижтимоий ҳаётнинг креатив хусусияти, гоҳо синкретизмга мойиллиги ҳар қандай олдиндан шакллантирилган догмани четлаб ўтишга, рад этишга йўл, имкон қидиради. Баъзи ҳадисларнинг рационал тасаввурлардан, объектив ҳаёт талабларидан йироқлиги ҳам асосан шундадир.

Ислом ҳуқуқшунослигида қайд қилинишича, “ҳеч ким оқила ва эркин аёлни ўзи истамаган эркак билан турмуш қуришга мажбур қилиш ҳуқуқига эга эмас... Абу Ҳанифа таъкидлашича, аёл мол-мулк соҳасида тўла ваколатга эга бўлганидек, тазвиж (ўзига эр танлаш) бўйича ҳам тўла ваколатга эга бўлиши лозим. Унингча, аёл ва эркак никоҳ битимини тузишда ҳеч қандай имтиёзсиз тенг ҳуқуққа эга бўлишлари зарур.”[4:130] Имом Бухорий келтирганидек:

“Тул аёлни унинг ўзи билан маслаҳатлашмай ва бокирани унинг ўзидан ижозат сўрамай, никоҳлаб қўйилмайди.”[5:408] Тўғри, мазкур тартиб ва талабларни ўша даврларга нисбатан мутлақ ҳақиқат, тўғри деб аташ қийин. Чунки

шундай ҳадислар борки, улардан аёл ва эркакнинг ҳуқуқий тенглиги, эгалитаризм эмас, балки ўрта асрларга хос патриархал анъаналар таъсири кўпроқ кўзга ташланади. Масалан, “Эрлар хотинларга ҳокимдурлар, бу шунинг учунки, Оллоҳ таоло баъзиларини баъзиларидан ортиқ қилгандур.”[5:428] Уларни (хотинларингизни – Н.М.) жонлари оғримайдиган қилиб урингизлар.”[5:429] “Дўзахга қарасам, унинг кўпчилик қисми аҳли аёллар экан.”[5:428] “Агар бирор нарсада бахтсизлик бўлса, у ҳам хотинда, хонадонда ва отдадир. “Ўзимдан кейин эркакларга хотинлардан кўра зарарлироқ фитна қолдирмадим.”[5:393]

Лекин бу фикрлар Муҳаммад пайғамбарнинг оилапарвар, аёлларни қадрлайдиган, уларнинг заифлигидан яхши хабардор инсон сифатида уларга алоҳида меҳр-муҳаббат, ҳурмат кўрсатганини инкор қилмайди. Хадича, Зайнаб ва Ойша унинг энг суюкли рафиқалари бўлганини, қизи Фотимага меҳри баландлигини унутиш мумкин эмас. Имом Бухорий аёллар ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишга, уларнинг ҳурматини жойига қўйишга қаратилган кўплаб ҳадисларни келтиради. “Бир одам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳузурларига келиб, менинг яхши муомала қилмоғимга ким ҳақлироқдир?- деб сўради. Жаноб Расулуллоҳ: “Онанг! - деб айтдилар. У: “Яна ким?” - деб сўради. Жаноб Расулуллоҳ: “Онанг!”-дедилар. У: “Яна ким?” - деди. Жаноб Расулуллоҳ: “Онанг!” -дедилар. У: “Яна ким?” -деб сўради. Жаноб Расулуллоҳ (бу сафар): “Отанг!” - деб жавоб қилдилар”.[5:78] Ушбу ҳуқуқий антропологик ва аксиологик моҳиятга эга фикр ҳадисларда аёлнинг инсоний ҳуқуқлари, шаъни, қадри қандай эъзозланишидан ҳам далолат беради.

Инсон ҳуқуқлари ичида мулкка эгалик қилиш муҳим ўрин тутади. Мулк инсонга фаровон яшаш, ижодий қобилиятини тўла намоён қилиш, жамият ҳаётини бошқаришда қатнашиш, ижтимоий-иқтисодий муносабатларда фаол иштирок этиш имкониятларини беради. Исломга кўра, инсон балоғат ёшига етиши билан “ўз мол-мулкининг эгаси ҳисобланади, уни ўз молини тасарруф қилиб идора қилишдан маън этишда ҳеч қандай манфаат (фойда) мавжуд эмас, балки бу иш унинг инсонийлик мақомини оёқости қилишга олиб боради. Абу Ҳанифа фикрича, эркин инсоннинг иродасини оёқости қилишдан аламлироқ нарса йўқдир. Унинг ўзи бу ҳақда шундай деган эди: “Мен йигирма бешга тўлган кишининг тасарруфини (мол-мулкка эгалик қилиш, уни бошқариш – Н.М) тўхтатишдан уяламан. Бу эса Имомнинг инсоният ва эркинликка, шунингдек, инсон мақомига кўрсатган юксак ҳурматининг олий белгиси ҳисобланади”.[4:130] Қуръони каримда кишилар ўртасида, айниқса мулкий муносабатларда тафовут борлиги қайд этилади, шу сабабли улар “баробар бўлиб олмайдилар!”[9:305] Ушбу муқаддас китобда, мутахассисларнинг ҳисоб-китобига кўра, 250 та оятда инсон ҳуқуқларига оид кўрсатмалар мавжуддир.[7:51]

Имом Бухорийнинг ёзишича, Муҳаммад пайғамбар ўз ер-мулкидан фойдаланиш ҳақида маслаҳат сўраб келган Ҳазрат Умарга дебди:“Агар истасанг уни сотилмайдиган, ҳадя қилинмайдиган ва мерос қилиб қолдирилмайдиган, аммо ҳосили эҳсон қилинадиган қилиб садақа қилгил!”[5:204] Ҳазрат Умар ўша ер-мулкини, Жаноб расулуллоҳнинг маслаҳатига мувофиқ, Оллоҳ таоло йўлида ғазот қилувчиларга, қулларни озод қилмоққа, мискин-бечораларни тўйғазмоққа, меҳмонларни зиёфат билан сийламоққа, мусофирларга ёрдам кўрсатмоққа ва ўзининг қариндошларига садақа қилиб тарқатган. Бу ўринда инсон маълум бир мулкка эга бўлиши ва уни ўзи хоҳлаганича тасарруф этиши мумкинлигини кўрамиз. Ҳазрат Умар уни садақа тариқасида бермаслиги ҳам мумкин эди, уни ислом қораламасди, лекин у Жаноб Расулуллоҳ садақа берганларни севишини, эъзозлашини билган. Ушбу воқеа ҳуқуқий-антропологик аҳамиятга эга бўлиб, унда бир томондан, инсоннинг мулкка эга бўлиш ҳуқуқи борлиги қайд этилади, иккинчи томондан, ер-

мулк ёрдамга муҳтож одамларга беминнат тарқатилгани ҳақида айтиб ўтилади.

Бошқа бир ҳадисда “Мусулмонларнинг (бир-бирларининг) мол-мулкларига кўз олайтирмоқлари, омонатга хиёнат қилмоқлари) ҳалол эрмас”, дейилади, чунки Жаноб расулуллоҳ: “Мунофиқликнинг аломатларидан бири шуки, агар омонат топширсалар, омонатга хиёнат қилур”,- деб айтганлар”.[5:209] Демак, инсоннинг мулкий ҳуқуқини бузиш, мол-мулкига кўз олайтириш ва омонатига хиёнат қилиш мумкин эмас. Ислом бу борада қатъий чоралар кўришгача боради.

Ҳадисларнинг ҳуқуқ (фиқҳ) билан боғлиқлиги илмий адабиётлар ва тадқиқотларда етарли даражада ёритилган.[10:57] Улардаги илмий-назарий қарашларни таҳлил қилган мутахассислар фиқҳ билан боғлиқ ҳадисларни уч гуруҳга ажратишади. “Биринчиси – ҳадисларнинг ҳукмдорлар мақоми ва уларнинг ҳаракатлари ҳақидаги ҳуқуқий нормалари: иккинчиси – ҳадисларнинг илк ислом жамияти ва давлатининг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий тузумини мустаҳкамловчи ҳуқуқий нормалари; учинчиси – ҳадисларнинг мусулмонлар ҳуқуқий ҳолатини (ҳуқуқ, эркинлик ва бурчларини) мустаҳкамловчи ҳуқуқий нормалари.”[7:17] Аслида ҳадислардаги ҳуқуқ масалалари аниқ, лўнда ва ташқи изоҳсиз берилган, уларни оддий саводхон киши ҳам тушунади. Аммо улардаги ижмо, қиёс, фатво қўшимча изоҳларни тақозо этади, бу эса шариатнинг вазифасига киради.

Ҳадисларни ва улардаги инсон ҳуқуқларига оид фиққий масалаларни ўрганиш кўрсатадики, инсон ҳуқуқлари ислом догматикаси асосига қурилган. Аллоҳ қонун яратувчи ва инсоннинг барча ҳуқуқларининг манбаидир. “Ушбу ҳуқуқнинг илоҳийлиги туфайли Аллоҳ берган инсон ҳуқуқларини ҳеч бир раҳбар ёки ҳукумат, ҳеч қандай жамоа ёки ҳокимият чеклаши, бекор қилиши ёки бузиши мумкин эмас, ҳеч ким уларни поймол этиши ҳам мумкин эмас. Исломда инсон ҳуқуқлари бутун исломий тартибнинг таркибий қисмидир, барча мусулмон давлатларининг ҳукуматлари ва идоралари уларни ушбу тартиб доирасида бекаму кўст ва оғишмай бажаришлари шарт, деб таъкидланади.”[7:25]

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдурахмон бин Ҳаммая али Умар. Ислом – ҳақ дин. – Тошкент:1992.;
2. Бабаханов Ш.Э. Великие мухаддисы о мире и дружбе между народами (из шести общепринятых сборников хадисов). – Ташкент:1998.;
3. Баҳодиров Р., Расулов Д. Ислом илмининг буюк алломалари. – Тошкент:Мовароуннаҳр.
4. Жузжоний А.Ш. Ислом ҳуқуқшунослиги. Тошкент.: Тошкент ислом университети
5. Имом ал-Бухорий. Ал-Жомиъ ас-саҳиҳ. 4- китоб. Тошкент.: – Чўлпон, 1992.
6. Инсон ҳуқуқлари умумий назарияси. А.Саидов таҳрири остида. – Тошкент.:ЎзРИИВ Академия, 2012.
7. Рахманов А.Р. Мусульманское право:вакурная собственность (генезис и современное состояние). – Тошкент.: Узб. МЭ, 2001.
8. Саидов А., Тожихонов У. давлат ва ҳуқуқ назарияси. 1-китоб. – Тошкент: Адолат, 1997.
9. Қуръони карим. Алоуддин Мансур таржимаси. Тошкент.: Чўлпон, 1992.
10. Сюкиянен А.Р. Шариат и мусульманско-правовая культура. –Москва:Мысль,1997:
11. Ҳайталиев А.Уголовное обычное право туркмен. – Ашхабад, ЫЛЫМ, 1986.